

SUHAJNÉ SZOKA MARGIT

A hely, ahol éltek: Újfehértó

Az újfehértói Kupferstein család története
– a *Nyírvidék* napilap tudósításai alapján

A Kupferstein család tagjai évtizedeken keresztül meghatározó szereplői Újfehértónak, mely a XIX. század elején indult el a polgárosodás útján. Ez a város ekkor még a forrásokban Rác-Fejértó vagy Fejértó néven szereplő, a fejlődés szárnyait bontogató település.

Újfehértón a zsidók jelenlétéről a negyedik zsidó összeírásból tudunk. 1746-ban mindössze két családot tartanak számon, összesen hét főt.¹ Az első teljeskörű népeségösszeírás az első magyarországi általános népességszámlálás (1784–1787) idejéből áll rendelkezésre. (Az 1720-as, az ország lakosainak általános összeírása, nem teljeskörű, nem terjed ki a nemesekre, a zsellérekre és a zsidókra). A XVIII. század végén Újfehértó népessége 2.539 fő, a zsidó lakosok száma 102.²

Az elsőként betelepült zsidók bérleti jogokat kaptak, legtöbbször italkimérésre és földbérletre. Az árendás létből csak nagyon kemény munkával lehetett kilépni és önálló tulajdonra szert tenni. A zsidó népesség számában lényeges változás egészen a XIX. század első harmadáig nem következett be. A nagyarányú létszámbeli növekedésük egyrészt a Galícia irányából történő folyamatos beáramlásuknak, másrészt az ezt az időszakot megelőző szervezett betelepítésnek köszönhető. Létszámuk 1839-re eléri a 830 főt, ezt követően folyamatosan csökken, majd növekedésnek indul, 1910-ben 1035.³ Létszámunkban a csúcst az 1941-es év jelenti, a statisztikai adatok alapján az itt élő 15.154 fős lakosság 9%-a zsidó, számuk összesen 1359.⁴

A XIX. század a helyi zsidó közösség gyarapodásának időszaka is. 1828-ra felépül a zsinagógájuk,⁵ rendelkeznek rabbival, iskolával, létrehozzák szent együletüket. Gazdasági szerepük jelentősen megnő, elsősorban a terménykereskedelemben, illetve a földbirtokbérletben. Az 1895-ös *Gazdacímár* adatai alapján az Újfehértón nyilvántartott 44 – főként földbirtokos – gazda közül 16 zsidó származású földbérlet, de akadnak közöttük földbirtokosok is.⁶ Az izraeliták jelentős számban képviseltették

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára [MNLsZSzBML] IV. A. 1. F. 47. N.o. 399. 1746.

² DANYI DEZSŐ – DÁVID ZOLTÁN (szerk.): Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787). In: Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya Budapest, 1960. 160–161.

³ Fényes Elek Magyarország, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. Kiadta Fényes Elek. Negyedik kötet Pest, 1839. 230.

⁴ A Magyar Szent korona országainak 1910. évi népszámlálása I. rész. Budapest, 1902. 306–307.

⁵ NAGY LAJOS: Magyarország és a hozzá kapcsolt részek politikai – földrajzi statisztikai ismertetése. I., Buda, 1828. közli Sipos Ferenc: Újfehértóról írták I. Újfehértó, 1988. Újfehértói Füzetek 8. 41.

⁶ A Magyar Korona országainak gazdacímára. A földművelésügyi magyar királyi miniszter rendeletéből szerkeszti és kiadja a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1897. 382–385., 578–579.

magukat a kézműves szakmákban: szabók, cipészek, sőt még nádszövők is előfordultak közöttük.⁷

A XIX.–XX. század fordulóján a város képviselő testületében és a helyi hitelintézetek vezetőségében is helyet foglalnak. A jómódú zsidóság rendszeres résztvevője és támogatója nemcsak a zsidó, de a keresztény szervezésű estélyeknek, adománygyűjtő bálokknak.⁸ Az I. világháborúban az újfehértói zsidóság is kivette a részét. A 182 hősi halált halt katona közül 6 zsidó származású volt.⁹

A település centruma az itt élő zsidóság központjává vált. Itt építették fel a XIX. század második felében jelentős épületeiket: a „sorbót” és a még ma is álló Guttman nyomda épületét. A Kossuth Lajos utcán épültek fel többszobás, középpolgári lakóházai, például dr. Grünberger Béla egykori háza, mely később a tüdőgondozónak adott helyet, dr. Göndör Lajos orvos lakóépülete, ami ma vaskereskedés helyéül szolgál, vagy a Herczeg Lajos-féle hajlék. A zsidóság formálta és tette Újfehértó arculatát polgárvá, városiassá a XIX. század végén, a XX. elején.

Kupferstein Ignác

A Kupferstein család tagjai nem vezettek naplót, nem írtak memoárt, nem maradtak fenn a leveleik. Életükre vonatkozóan nem állnak rendelkezésre ego-dokumentumok. A család történetét leginkább a fellelhető levéltári források alapján (születési, házassági, halotti anyakönyvek, testületi, Szabolcs vármegyei jegyzőkönyvek), valamint az írott orgánumból lehet feltérképezni. Levélforrás egyedül a negyedik generáció idejéből áll rendelkezésre, a beházasodott Békés család tagjaitól.

A Kupfersteinnek Újfehértó város befolyásos, jómódú családjai körébe tartoztak, így gyakran szereplői az 1880 óta megjelenő *Nyírvidék* tudósításainak. A híradásokból nemcsak a magánéletükre vonatkozó adatokat tudhatunk meg, hanem a gazdaságukat érintő összes változásról is képet kaphatunk. A *Nyírvidék* mellett a *Népszavában* és a *Pesti Hírlapban* is található tudósítás a családot érintő ügyekről.

Újfehértón az első Kupferstein, akiről adatokat találunk Kupferstein¹⁰ Ignác (aról a források hallgatnak, hogy itt született-e, vagy bevándorolt a településre), aki terménykereskedéssel foglalkozott.¹¹ Az anyakönyvi dokumentumokból kiderül, hogy elég későn alapított családot. Első házassága egy Róza (szül.: 1826) nevű hajadonnal kötött, akinek származásáról semmit nem tudunk. Három gyermekük született: 1853-ban Fini, 1856-ban Moses, 1860-ban Benjamin, ő 2 éves korában meghalt.¹² A harmadik gyermek születésekor Róza elhunyt.

⁷ BUCZKÓ JÓZSEF: Újfehértó zsidósága. Újfehértó, 1998. Városi Önkormányzat.

⁸ Nyírvidék, 1888. december 9. 9. évf. 50. sz. 5.

⁹ adatbazisokonline.hu/adatbazis/az-első-vilaghaboru-vesztesegi-adatbazisa. Letöltve: 2021. március 17.

¹⁰ Nevüket ekkor még így írták!

¹¹ Újfehértón 1844-től maradtak fenn zsidó anyakönyvek.

¹² MNLSzSzBML Zsidó anyakönyvek 1844–1895.

Ignác a tragédiát követően hamarosan újránősült. Felesége Gottdiner Jozefa lett (az anyakönyvekben gyakran csak Pepi néven szerepel), aki szintén 3 gyermekkel ajándékozta meg: Jakab 1862-ben, Mitzi (Mili) 1864-ben, Nándor 1866-ban született.

Nevük is ezekben az években alakult át Kopfersteinről Kupfersteinre.

A család a Piac utcai házukban élt (a város mai főtere), Ignác itt halt meg 1877-ben, 56 éves korában, gyomorhurutban. A felesége majdnem negyven évet élt özvegyként: 1915-ben, 74 évesen szívhűlésben hunyt el.¹³ Ignác második házasságából született fiai nem helyi származású hajadonnal alapítottak családot.

Jakab Grosz Berta baktakércsi lakos személyében találta meg feleségét. Testvére, Nándor, szintén nem helyi feleséget választott magának. A földesi születésű Weinberger Ilona 4 gyermekkel ajándékozta meg: Ernő (1895), Böske és Miklós. A negyedik gyermeküket, Zoltánt, 4 éves korában, 1907-ben elveszítették. A család ezen ága 1917-ben felvette a Nándor vezetéknevét.

Ignác mindhárom gyermeke az apja nyomdokaiba lépett: a kereskedelemben helyezkedett el.

Ignác második házasságából született Jakab és Nándor terménykereskedelemmel foglalkozott. Az ebből származó jövedelmüket kezdetben földbérletre, majd birtokvásárlásra fordították, melyből jelentős vagyona tettek szert.

Az 1897-es *Gazdacímtár* adatai alapján Nándor is birtokbérletbe fektette vagyonát. Csizsák János földbirtokostól bérelt jelentős területeket: összesen 307 kataszteri hold mennyiségben (ebből szántóföld 184, rét 68, legelő 34, erdő 1, földadó alá nem eső terület 20 hold). A kimutatások alapján 6 cselédet foglalkoztatott. 1 vetőgép, 1 rosta, 4 eke, 1 borona, 4 igás szekér, 20 szarvasmarha és 6 ló képezte a gazdasága gép- és állatállományát.¹⁴

Elismertségüknek, vagyonuknak és szorgalmuknak köszönhetően a helyi közösség megbecsült tagjai lettek. Nándor helyet kapott 1901-ben a városi képviselő testületben.¹⁵ Az 1910-es *Szabolcs vármegye Almanachja* alapján az Újfehértói Népbank Részvénytársaság igazgatósági tagjai között szerepelt.¹⁶ Bevételeik lehetővé tették, hogy jótékonyági célokra áldozzanak, nagylelkűségükről a *Nyírvidék* többször beszámolt.

A testvérek részt vettek 1888-ban a tiszapolgári izraelita iskolaszék által saját javára szervezett jótékonyági táncvigadalomban.¹⁷ Rendszeresen támogatták az Újfehértói Daltársulatot. A társulat dalestélyein rendszeres felülfizetők lettek más helyi lakosokkal egyetemben. Az Újfehértói Dalárda 1899-ben zászlót szentelt, ahol az elnök, az Újfehértón élő dr. Mezőssy Béla – aki 1917–1918 között a Wekerle-kormány föld-

¹³ MNLSzSzBML Halotti anyakönyvek 1877., 1915.

¹⁴ A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági statisztikája II. köt. Gazdacímtár, A Földművelésügyi Magyar Kir. Miniszter rendeletéből szerkeszti és kiadja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1897. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság 384.

¹⁵ Képviselő testületi jegyzőkönyvek, Újfehértó, 1900–1905.

¹⁶ Szabolcs vármegye Almanachja első évfolyam, 1910 szerk. apagyai és csókakői Evva István, kiadó Klein Gyula könyvkereskedő és hírlapíró Kisvárdán 105.

¹⁷ Nyírvidék, 1888. december 9. 9. évf. 50. sz. 5.

művelésügyi minisztere volt – mondott beszédet. Ezen alkalomból megjelent a város színe-java, és a tehetősebbek felülfizettek, így tett Kupferstein Jakab is.¹⁸

A testvérek állandó pártolói a helyi izraelita nőegyletnek. Az egylet által 1900-ban rendezett batyubálon az ország minden részéből akadtak támogatók, Jakab mintegy 10 koronát áldozott a jótékonyásra. A tudósítás alapján a mulatozás reggel 7 óráig tartott.¹⁹

Kupferstein Jakab, a gazdálkodó

Jakabot a XIX. század végére elismertsége és megbecsültsége alapján több hitelügylettel foglalkozó cég igazgatósági tagjai közé is beválasztották. 1892-ben megalakult az Újfehértói Kölcsönös Segélyező Egyesület mint szövetkezet. Célja volt kisebb tőkék gyűjtése és a takarékoság előmozdítása, az egylet által adott kölcsönökkel tagjai takarékoságának előmozdítása. A szövetkezet 4 fős igazgatósága között 2 helyi izraelita vallású szerepelt. A 24 tagú igazgatóságban természetesen Kupferstein Jakab is helyet foglalt.²⁰ A szövetkezet létrejöttét követően két évre, 1894-ben alakult meg az Újfehértói Takarékpénztár Részvénytársaság. Jakabot az igazgatósági tagok közé választották, a testületbe ugyanígy bekerült Goldstein Mózes, Grünberger József és ifj. Goldstein Ignác.²¹

Az 1890-es évekre Kupferstein Jakab jövedelme lehetővé tette, hogy földbirtokot béreljen, majd később vásároljon. Birtokai magját a Zsindelyesi tanya képezte. 1905-ben testvérével, Milivel birtokokat vásároltak a Nádorkúti-, a Táláshegyi-, a Folyási-²² és az Ó-telek Pangosér-dűlőben közel 160 hold mennyiségben, ezt Jakab 1911-ben tovább gyarapította. A korábban Szepessy Gyulánétól bérelt földterületet a Balsai lapos-dűlőben megvásárolta, így több mint 500 holdnyi terület tulajdonosa lett.²³ Az 1924-es *Magyar kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági* címtár adatai alapján Jakab és felesége 501 kataszteri holdon gazdálkodott.²⁴ Ez évente jelentős jövedelmet jelentett számukra. Jakab 1906-tól rendes tagja lett a vármegyei törvényhatósági bizottság viriliseinek, egészen 1917-ig.²⁵

Nem nehéz elképzelni, milyenek lehettek a hétköznapijai. Minden bizonnyal a gazdaság irányításával volt elfoglalva.

¹⁸ Nyírvidék, 1899. december 3. 20. évf. 49. sz. 3.

¹⁹ Nyírvidék, 1900. március 25. 21. évf. 12. sz. 4.

²⁰ Központi Értesítő 1893. január 8. 18. évf. 3. sz. 3.

²¹ Nyírvidék, 1894. június 24. 15. évf. 25. sz., melléklet

²² Micske része In: Újfehértó története. Szerk. Buczkó József, Újfehértó 2000. 427.

²³ A felsorolt dűlők Újfehértó és Hajdúdorog között találhatók.

²⁴ Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára Budapest, 1924. 1463.

²⁵ A Nyírvidék rendszeresen közölte a megye legtöbb adót fizetőit. Kupferstein Jakab és Nándor a megadott időszakban rendszerint bekerültek a tagok közé.

A *Nyírvidék* tudósítása alapján a zsidó tanyáján 1900 októberében és novemberében betegség tizedelte az állatállományt, pusztított a sertésvész és a rühkor, 8 sertése elhullott.²⁶ A rühkort nem jelentette be, ezért eljárást kezdeményeztek ellene.²⁷

1907-ben újabb kár érte gazdaságát: „Az Újfehértó mellett levő Kupferstein tanyán – kezdődik a korabeli tudósítás – kedden este óriási vihar vonult végig. A répszedéssel elfoglalt leányok egy csoportban haza igyekeztek, de a zivatar úton érte őket. Egy alácsapó villám a leányokat érte, két leány nyomban meghalt, három életveszélyesen megsebesült; egyikük haldoklik.”²⁸ A hírekből tudjuk, hogy 1905-ben a birtokán megengedte a lombszedést egy selyemtenyésztőnek, aki jelentős summát keresett ezzel.²⁹

A *Népszavában* is megjelentek a gazdaságára vonatkozó apróhirdetések melyek káresetről, eladó mezőgazdasági gépekről tudósítottak. 1909-ben leégett az Újzsidó tanyája a szállításra kész dohánnyal együtt, valamint eladásra kínált aratógépeket.³⁰

1910-ben tenyészállat vásáron (bikák és juhok) vett részt Kisvárdán Reizman Hermán tanyáján. Itt kiállítottak még a helyi kocsi-, szíj- és kötélgyártók is.³¹ Újfehértót rajtuk kívül Stern János és Kubinyi István képviselte.

1914-ben kitört az I. világháború, ez Jakab gazdaságát is súlyosan érintette. Ezt követően a *Nyírvidék* írásai a gazdaságát ért káresetekről és munkaerőhiányról tudósítanak. 1917-ben pajtájába betörték és elloptak egy szekér simított dohányt.³² A háború végére mezőgazdasági munkások hiányával küzdött: 1918-ban gépészkovácsinat, vincellért, kommcenios kerülőt,³³ kerékgyártót³⁴ és izraelita gazdasszonyt keresett.³⁵

1918-ban véget ért az I. világháború, Magyarország számára ez súlyos megpróbáltatásokat jelentett. A konszolidáció jegyében született meg a Nagyatádi Szabó István által életre hívott földreformtörvény. Az 1920. évi XXXVI. tc. a földbirtokok helyesebb megoszlását célozta meg. A törvény Országos Földbirtokrendező Bizottságot állított fel, ami döntött a nagybirtokok felosztásáról. A törvény végrehajtása Jakab birtokainak jelentős részét is érintette: 1922-ben és 1925-ben területei jelentős részét elvesztette.³⁶

1939-ben kitört a II. világháború és ezt követően sorra jelentek meg a zsidók jogait korlátozó törvények, rendeletek, megnehezítve ezzel mindennapjaikat. A *zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról* címet viselő második zsidótörvény megszabta, ki tekintendő zsidónak. Kimondta, hogy a zsidók sem honosítják, sem házasságkötés útján nem szerezhetnek magyar állampolgárságot. A törvény előírta azt

²⁶ Nyírvidék, 1900. október 21. 21. évf. 42. sz. Hivatalos melléklet

²⁷ Nyírvidék, 1900. november 25. 21. évf. 47. sz. 1.

²⁸ Nyírvidék, 1907. június 2. 28. évf. 22. sz. 6.

²⁹ Nyírvidék, 1905. március 19. 26. évf. 12. sz. 2.

³⁰ Népszava, 1909. december 10. 37. évf. 292. sz. 9.

³¹ Nyírvidék, 1910. március 6. 31. évf. 10. sz. 4.

³² Nyírvidék, 1917. december 7. 38. évf. 272. sz. 2.

³³ Nyírvidék, 1918. február 22. 39. évf. 44. sz. 4.

³⁴ Nyírvidék, 1919. január 18. 40. évf. 14. sz. 4.

³⁵ Nyírvidék, 1918. október 11. 39. évf. 230. sz. 4.

³⁶ Nyírvidék, 1922. február 21. 43. évf. 42. sz. 1. Jakab birtokainak jelentős része lánya, Békés Gyuláné, szül. Kupferstein Vilma tulajdonába került. Nyírvidék 1926. március. 21. 47. évf. 66. sz. 2.

is, hogy külön engedély nélkül nem vehetnek, és nem adhatnak el földet, s bármikor kényszeríthetők arra, hogy mezőgazdasági ingatlanukat eladják vagy bérbe adják. Az 1942. XV. tc. megerősítette a második zsidótörvény egyes pontjait: a zsidók árverés útján mező- vagy erdőgazdasági ingatlant kis- és nagyközségben pedig egyéb ingatlant sem szerezhetnek, a meglévő ingatlanaikat átengedési kötelezettség terheli.

A törvény előírásainak megfelelően haszonbérletre való átengedésre kötelezték Jakab és lánya földterületeit. Az egykor virágzó gazdaságot vezető birtokosokból egycsapásra bérleti díjból élő gazdákká váltak. 1944. március 30-án Jakabot megfosztották az Újfehértói Takarékpénztár igazgatói tagságától (ezt a tisztségét a Takarékpénztár 1894-es létrejötte óta töltötte be).³⁷

Kupferstein Jakab és lánya, Vilma

Fiatal feleségét Jakab Újfehértó 127-es számú családi házába hozta, ahol 1889. május 1-jén megszületett egyetlen gyermeke, Vilma.³⁸ Felesége, Berta minden bizonnyal a háztartás vezetésével volt elfoglalva, és nem kizárt, hogy a gazdaság irányításába is besegített férjének.

Jakab figyelmet fordított felesége szórakoztatására is. A *Népszava* 1906-ban arról számolt be, hogy feleségével a Király Színházba ment előadásra, de sajnos, egy hírhedt zsebtolvaj Berta táskáját ellopta.³⁹ Házáséletüknek felesége 1927-ben bekövetkezett halála vetett véget.

Jakab vagyona lehetővé tette, hogy Vilma lányát a legjobb neveltetésben részesítse. 1902-ben a *Népszavában* jelentetett meg hirdetést, melyben a lányához izraelita okleveles nevelőnőt keres. Az állás betöltésénél a hangsúlyt a zongora tanítására és a német nyelv oktatására helyezte, sőt zongora-előjátszást is megkívánta a pályázóktól.⁴⁰

Vilma a legjobb neveltetés mellett természetesen a korban hozzáillő és hasonló anyagi helyzettel rendelkező fiatalokkal találkozott. Ilyen alkalom volt az 1905-ben a nyíregyházi színházban tartott műkedvelő előadás, ahol amatőr színésznőként szerepelt.⁴¹

Műkedvelő színésznőként nem kizárt, hogy hasonló előadások alkalmával találkozhatott későbbi férjével, Békés Gyulával, a debreceni színház helyettes igazgatójával. Házasságukba csak úgy egyezett bele Jakab, ha a vőlegény lemond korábbi színházi életéről és átveszi a gazdaság irányítását. Ezt követően a híradások a Békés-Kupferstein, illetve a Békés gazdaságról szólnak.⁴²

Vilma és Gyula esküvőjüket 1909-ben Debrecenben tartották – számolt be a *Budapesti Hírlap*.⁴³ Az esküvőt megelőzően Budapesten házassági és örökösödési szerző-

³⁷ Központi Értesítő, 1944. június 1. 69. évf. 22.

³⁸ MNLSzSzBML Zsidó anyakönyvek, Újfehértó 1889.

³⁹ Népszava, 1906. szeptember 6. 34. évf. 210. sz. 9.

⁴⁰ Pesti Hírlap, 1902. augusztus 29. 24. évf. 236. sz. Apró hirdetések rovat

⁴¹ Nyírvidek, 1905. július 16. 26. évf. 29. sz. 4.

⁴² Lásd Nyírvidek, 1930. február. 23. 51. évf. 45. sz. 8. és Nyírvidek – Szabolcsi Hírlap, 1934. december 16. 2. évf. 286. sz. 14.

⁴³ Budapesti Hírlap, 1909. szeptember 9. 29. évf. 213. sz. Napi hírek rovat

dést kötöttek (ketuba), melyben meghatározták a házastársat megillető anyagi javakat halálozásuk esetén.⁴⁴

A fiatal pár Debrecen – többségében zsidók által lakott – belvárosi részének számító területén, Széchenyi utcán talált otthonra. Hamarosan megszületett első gyermekük, László (1910), majd lányuk, Klára (1917).

Vilma és férje is gazdálkodással foglalkozott, birtokokat vásárolt és bérelt Újfehértó területén. Vilma idősebb édesapja gazdaságának irányítását is átvette. 1933-ban elvesztette férjét, és ezt követően özvegyként, egyedül nevelte gyermekeit és irányította a gazdaságot. Egyetlen támasza idős édesapja volt és fia, László, aki fokozatosan átvette a gazdaság feletti felügyeletet.

A II. világháború kitörését követően napról napra nehezedett a zsidóság helyzete. Az Országos Földosztó Bizottság döntése, az 1939-es második zsidótörvény, majd az 1942-es negyedik zsidótörvény Vilma gazdaságát is érintette. Földterületei egy részét már 1926-ban elvesztette, majd a zsidóellenes törvények értelmében a megmaradtakon kishaszonbérleti szerződéseket hoztak létre egykori gazdasági cselédek számára. Birtokainak egy része az Országos Földhitelintézethez került, melyből 138 katasztrális holdat gyümölcsössel, szőlővel egy magánszemélynek engedtek át.⁴⁵

Az ország német megszállását követően sorra születtek a zsidók jogait korlátozó rendeletek, többek között az 1944. április 26-án a végső megoldás programját kidolgozó is.

A debreceni zsidóságot június 25-étől kezdődően öt transzportban deportálták.⁴⁶ Békés László a Mauthausen felé tartó erőltetett menetben lelte halálát. Klárát, Vilrát és az idős Jakabot Ausztriába deportálták, ahonnan 1945 februárjában átszállították őket Theresienstadtba.⁴⁷ A családból Klára, Vilma és idős édesapja, Jakab élte túl a megpróbáltatásokat. Jakab betegen, a flekktífusból alig felgyógyulva tért vissza Debrecenbe. A családnak mindene odaveszett. Jakab 1949-ben július 17-én 87 éves korában hunyt el, Vilma mintegy húsz évvel élte túl édesapját, 1968-ban halt meg. Utódaik története már a Békés és Erdős családok története.

⁴⁴ Hu BFL VII. 176. a-1909 – 3047 közjegyzői iratok

⁴⁵ SÁRKÖZI ZOLTÁN: Debreceni hitelinformációk a Magyar Nemzeti Bank levéltárában (1936–1944) In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve 4. 1977. Debrecen, 1977. 117.

⁴⁶ RANDOLH L. BRAHAM: A Magyar Holocaust II. kötet. Gondolat Kiadó, Budapest, 58–61.

⁴⁷ Erdős Róbert Zebulon 2017. április 3-án megtartott előadásának írott változata. In: „Voltak Viederek és Katzok” Újfehértó, 2019. Újfehértó Zsidó Múltjáért Kulturális Egyesület, 18–24.